

Lengvári István – Méreg Martin – Polyák Petra

Az Erzsébet Tudományegyetem történetének írott forrásai

Levéltári iratok

Az Erzsébet Tudományegyetem (ETE) pozsonyi, átmeneti budapesti, majd pécsi tartózkodásának iratai az egyetem történetének elsődleges forrásai, de ezen túlmenően több politika-, társadalom-, oktatás- vagy mentalitástörténeti kutatás használhatja eredményesen azokat. A dokumentumok – koruknál fogva – az állampolgárok számára történettudományi értékükön túl ügyviteli értékkel már kevésbé rendelkeznek. Ugyanakkor az iratoknak önmagukban tárgyi emlékeként (legyen az egy kötet, meghívó, hivatalos vagy magánlevelezés stb.) fontos szerepük van az egyetem identitásának kialakításában. E dokumentumok nagy része a Pécsi Tudományegyetem (PTE) Egyetemi Levéltárában található és kutatható.¹ Kivételt képeznek ez alól a Pozsonyban maradt iratok (melyek a Szlovák Nemzeti Levéltárban kutathatók),² az Evangélikus Hittudományi Kar iratai a soproni levéltárban³ és a magániratok.⁴ A korabeli egyetemi épületek tervdokumentációi a Baranya Vármegyei Levéltárban találhatóak.⁵

Az egyetem mint intézmény iratai

Vezetőtestületi jegyzőkönyvek

Az intézmény működése, irányítása szempontjából a legfontosabbak az egész egyetemet és azok karait irányító tanácsok üléseinek jegyzőkönyvei. A leglényegesebb kérdések természetesen az egyetem tanácsának ülésein⁶ kerültek napirendre. Ezt a mindenkori rektor hívta össze és ő elnökölt az üléseken. Tagjai rajta kívül a prorektor, a karok dékánjai és prodékánjai voltak. A tárgysorozatba a minisztérium leiratainak és a karok előterjesztéseinek megtárgyalása tartozott, de a tanács tagjai önálló előterjesztéssel is élhettek, valamint fegyelmi ügyekben is döntöttek másodfokon. Az Egyetemi Tanács havonta egyszer köteles volt ülésezni (rendes ülések), de szükség esetén rendkívüli üléseket is tarthattak. A jegyzőkönyvekben az előterjesztések és a határozatok külön hasábjában találhatóak meg, hitelességüket az összes jelenlévő tag aláírása biztosította. A jegyzőkönyveket önálló tanácsjegyző vezette és tanévenként kötetbe kötve irattározta azokat. A napirendi pontok számozása nem volt egységes a korszakunkban, gyakran előfordult, hogy típusügyeket, például hallgatói vagy munkáügyi gyűjtőszám alá rendeztek. Külön érdekesség, hogy a kényszerű

1 A fondjegyzék a <https://leveltar.pte.hu/content/pte-egyetemi-leveltar-fond-es-allagjegyzeke> oldalon található.

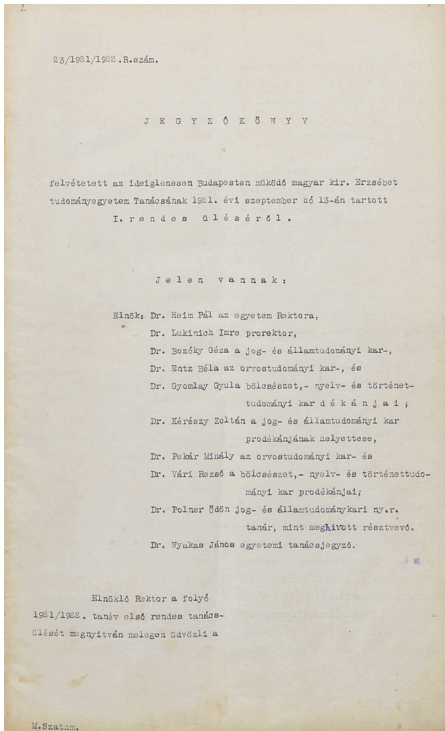
2 Novák 2004. 37. A tanulmányban hivatkozott források és szakirodalom bibliográfiáját lásd jelen lapszám 167. oldalán, a képek jegyzékét pedig a 160. oldalon.

3 MNL GyMSMSL VIII.2. Pécsi Erzsébet Tudomány Egyetem [sic!] Hittudományi Kara iratai. A fond a kari tanácsülések jegyzőkönyveit tartalmazza.

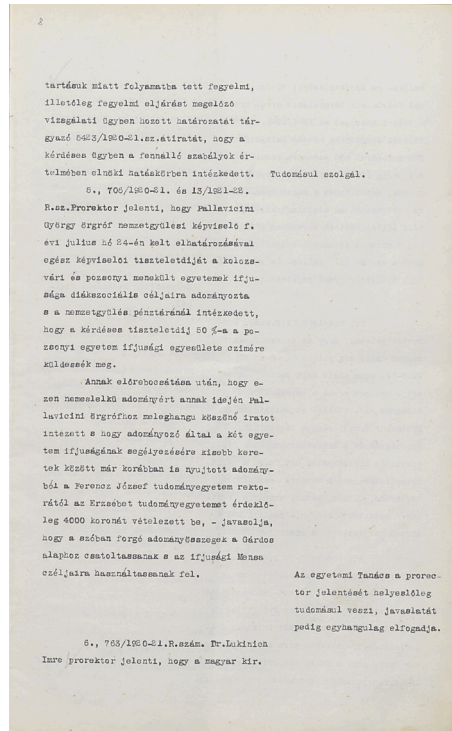
4 Ezekről részletesebben alább szólunk.

5 MNL BaML XV.1. Tervtár.

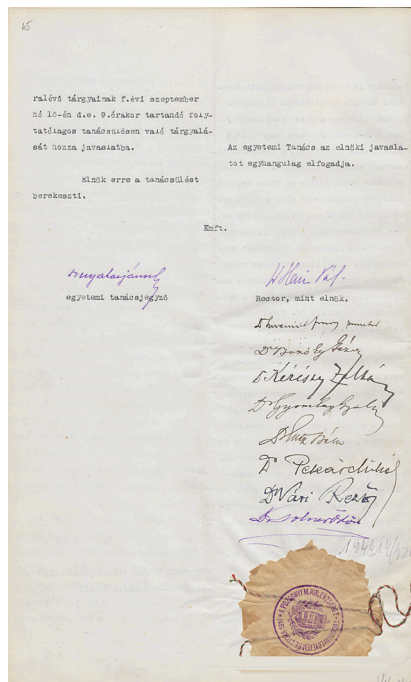
6 PTE EL VIII.101.a. ETE Rektori Hivatal iratai, A Pécsi Egyetem Tanácsának ülésjegyzőkönyvei.

1. kép – Az 1923/24-es tanév tanácsülési jegyzőkönyvei

2. kép – Az 1921. szeptember 13-i ülés jegyzőkönyve

3. kép – A jegyzőkönyv hitelesítőinek aláírásai

budapesti tartózkodás során, amikor a pozsonyi egyetem a szintén menekült kolozsvári egyetemmel együtt működött, közös tanácsülési jegyzőkönyveket vezettek 1920 márciusa és 1921 szeptembere között.

A karok tanácsai is havi rendszerességgel üléseztek. Napirenden a belső ügyek intézése, az egyetem tanácsától érkezett megkeresések voltak, de természetesen a kari tanács tagjai is nyújthattak be saját előterjesztést. Az üléseken a dékán, a prodékán, a rendes nyilvános tanárok és a kari jegyző vett részt. Az orvoskar kiegészítette a tanácsát két megválasztott magántanárral is. Az orvoskari jegyzőkönyvek⁷ csak 1926-tól állnak rendelkezésre, bölcsészkarok⁸ pedig 1940-ig, a kényszerű megszüntetésig születtek. A jogi kar⁹ esetében csak a budapesti tartózkodástól maradtak ránk a jegyzőkönyvek, a korábbiak Pozsonyban maradtak és a Szlovák Nemzeti Levéltárban található meg.

Forrásértéküket tekintve a jegyzőkönyvek – már csak több ezer oldalas terjedelmük miatt is – kiemelkedő jelentőségűek, talán a legfontosabb forráscsoportjai az egyetem történetének. Nemcsak a szervezeti változások, az infrastrukturális és személyi döntések, de a leglényegesebb egyetempolitikai döntések legfontosabb tárai. Alapvető kiindulópontot nyújtanak például az egyetemi beiskolázás, azon belül a numerus clausus betartásának,¹⁰ vagy az egyetemi diákmozgalmak¹¹ kutatásához, de a különféle protokolláris vagy közéleti rendezvények megismeréséhez is. Jelenleg az Egyetemi Tanács és az orvoskar iratai online is kutathatók,¹² de a többi kar tanácsülési jegyzőkönyvei szintén hamarosan elérhetőek lesznek. A kutatást nagymértékben megkönnyítik az ülések napirendi pontjairól készült, nyomtatásban megjelent és online is elérhető segédletek.¹³

A központi igazgatás, a karok, a Quaestura, a klinikák, a könyvtár és az egyéb egységek iratai

A mindennapi egyetemi élet részletgazdag forrásai a különböző egységek általánosságban „iktatott iratok” néven ránk maradt irategyüttesei, melyek a karok, intézetek, klinikák vagy a könyvtár keretein belül keletkeztek, jellemzően az adott egység vezetőjének (dékán, főigazgató, igazgató) titkárságán, majd itt kerültek iktatásra és irattározásra. Olyan dokumentumokról van szó, melyekben a legegyszerűbb beszerzési ügyektől kezdve a minisztériumokhoz felterjesztett statisztikákig és jelentésekig minden előfordul. Különösen fontosak ezek az iratok a karok tudományos, nemzetközi ügyeire nézve, melyek nem feltétlenül kerültek az egyetemi vagy kari tanács elé.

A klinikák iratanyagában¹⁴ nemcsak a működésükkel, hanem a betegellátással kapcsolatos iratokat is megtaláljuk. A két világháború közötti korszak ilyen típusú iratait illetően a pécsi egyetemi levéltár őrzi a legteljesebb és legnagyobb terjedelmű gyűjteményt. A többnyire kötetekben megőrzött kórlapok és egyéb dokumentációk az orvostörténet

7 PTE EL VIII.105.a. ETE Orvosi Kar és intézeteinek iratanyaga, Kari ülési jegyzőkönyvek.

8 PTE EL VIII.107.a. ETE Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kara iratai, Kari ülési jegyzőkönyvek.

9 PTE EL VIII.104.a. ETE Jog- és Államtudományi Kar iratai, Kari ülési jegyzőkönyvek.

10 LENGVÁRI 2021; LENGVÁRI 2022.

11 RAPOSA 2020; RAPOSA 2023.

12 https://library.hungaricana.hu/hu/collection/EJK_PECS_PTE/ [2023.12.23.]

13 KOVÁCS 2011; KOVÁCS 2012; SZTANA-KOVÁCS 2014; KOVÁCS – PÁLMAI – POLYÁK 2021.

14 PTE EL VIII.106. Klinikák iratanyaga.

és társadalomtörténet fontos forrásai. A Gazdasági Hivatal¹⁵ iratai csak töredékesen maradtak ránk, itt a szakleltárak és az ingatlanvagyonra vonatkozó kimutatások a legfontosabbak. Az Egyetemi Könyvtár¹⁶ irathagyatéka gazdag művelődéstörténeti adatokban. A diákjóléti intézmények iratai között¹⁷ találjuk meg az egyetemi kollégiumok (Nagy Lajos, Erzsébet, Szent Mór), a Diákjóléti Bizottság, a Diákjóléti és Diákvédő Hivatal, valamint a Keszthelyi Diáküdülő iratait is.

4. kép – A Szülészeti klinika kórlapjai

A korszakban az egyetemeken Quaestura¹⁸, mai fogalmainkkal egy központi tanulmányi hivatal működött, mely az összes kar hallgatóinak az ügyeit intézte. Ebben a hivatalban keletkezett azoknak az iratoknak a többsége, melyeket a következő fejezetben ismertetünk.

Hallgatói nyilvántartások

A hallgatóság tanulmányaihoz kapcsolódóan sokféle irat keletkezett az egyetemi adminisztrációban. Ezek közül a két legfontosabb iratcsoport a tanulmányok kezdetéhez, illetve azok befejezéséhez kapcsolódik, adatgazdagsága miatt mindkettő a társadalomtörténeti kutatások fontos forrása.¹⁹ A félévenkénti beiratkozások adatlapjai a hallgatók alábbi adatait tartalmazták a felvett órák mellett: név, születési idő és hely, vallás, apa/gondviselő neve, annak foglalkozása és lakóhelye, gimnázium, a korábbi felsőfokú

5. kép – Csekey Géza jogi diplomája

¹⁵ PTE EL VIII.103. Egyetemi Gazdasági Hivatal iratai.

¹⁶ PTE EL VIII.114. Egyetemi Könyvtár iratai.

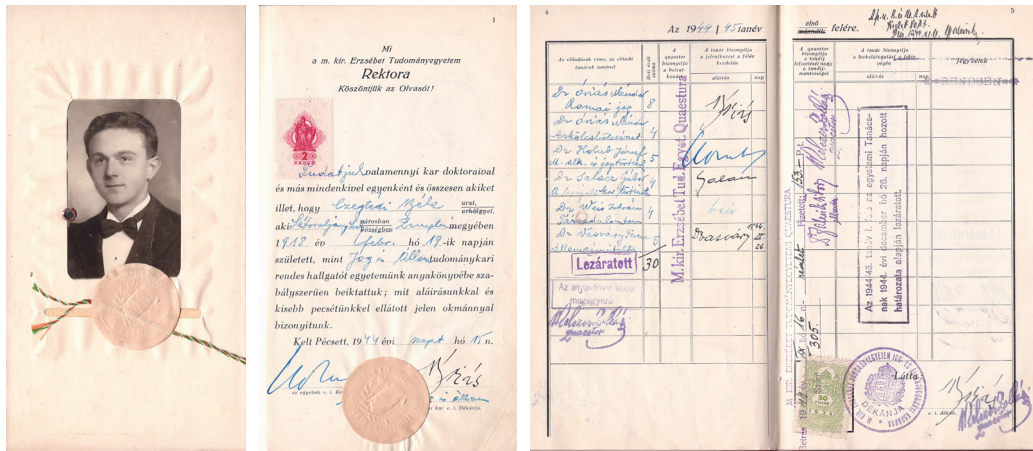
¹⁷ PTE EL VIII.108. Diákjóléti intézmények iratai.

¹⁸ PTE EL VIII.102. Quaestura iratai.

¹⁹ LENGVÁRI 2008; LENGVÁRI 2021; LENGVÁRI 2022.

tanulmányok (amennyiben voltak), egyesületi tagságok és a hallgató pécsi lakhelye. A korszakban latin nyelven kiadott díszes diplomákról nyilvántartást (diplomakönyveket) vezettek. Természetesen a hallgatói előmenetelnek számos egyéb dokumentuma is ránk maradt: szigorlati jegyzőkönyvek, leckekönyvek²⁰ (indexek), halasztási kérelmek, stb.

Az egyetemnek karoktól független Középiskolai Tanárképző Intézete²¹ és Tanárvizsgáló Bizottsága²² volt, ezek működési iratain túl a tanárjelöltek nyilvántartásai és vizsgáik dokumentációja is megtalálható az Egyetemi Levéltárban.

8. kép – Czeglédi Béla joghallgató leckekönyve

Magániratok

A korszakra vonatkozóan a professzorok hagyatékait (részben töredékesen) több közgyűjtemény őrzi, mivel ezek az iratok – a levéltárban őrzött közokiratokkal ellentétben – nem kerülnek feltétlenül köztulajdonba. Korszakunkat tekintve többségük egyrésről a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltárában (Kislégi Nagy Dénes,²³ Faluhelyi Ferenc,²⁴ Csekey István²⁵), másrésről a PTE Egyetemi Levéltárában (Entz Béla,²⁶ Pekár Mihály,²⁷ Ernst Jenő,²⁸ Karlinger Tihamér,²⁹ Császár Elemér³⁰) található meg. Ezek közül a legteljesebbnek Faluhelyi, Kislégi és Császár hagyatéka mutatkozik, ahol a személyes iratokon túl a szakmai és magánlevelezés, valamint az oktatói és tudományos munkásságukhoz kapcsolódó dokumentumok is fellelhetők. Az Ernst- és Karlinger-hagyatékok

20 PTE EL XV.4. Leckekönyvek (index) gyűjteménye.

21 PTE EL VIII.110. Középiskolai Tanárképző Intézet iratai.

22 PTE EL VIII.109. Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság iratai.

23 MNL BaML XIV.32. Kislégi Nagy Dénes egyetemi tanár irathagyatéka.

24 MNL BaML XIV.20. Faluhelyi Ferenc egyetemi tanár irathagyatéka.

25 MNL BaML XIV.10. Csekey István jogászprofesszor irathagyatéka.

26 PTE EL XIV.2. Dr. Entz Béla irathagyatéka.

27 PTE EL XIV.7. Dr. Pekár Mihály irathagyatéka.

28 PTE EL XIV.13. Dr. Ernst Jenő irathagyatéka.

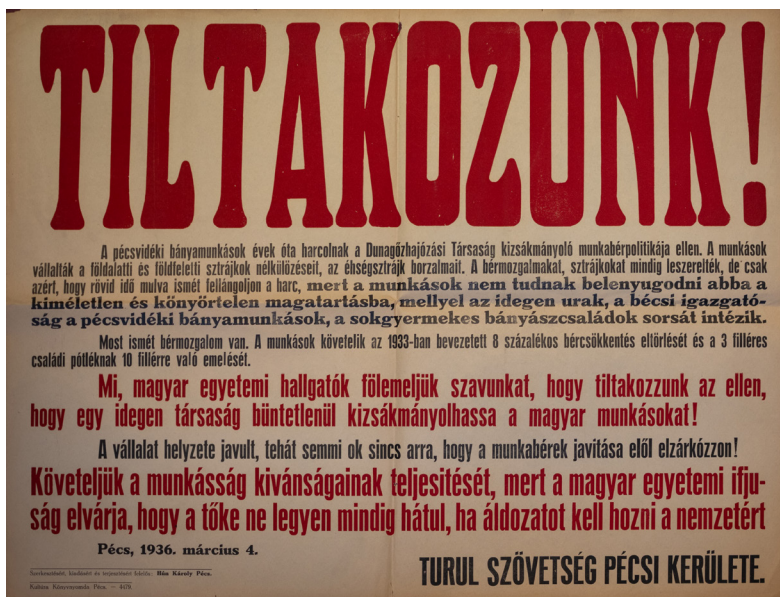
29 PTE EL XIV.18. Dr. Karlinger Tihamér irathagyatéka.

30 PTE EL XIV.19. Dr. Császár Elemér irathagyatéka. A teljes levéltári anyag online is elérhető: <https://leveltar.pte.hu/content/kutathato-dr-csaszar-elemer-irathagyateka> [2023.12.23.]

kisebb része tartozik az ETE időszakához, de fiatalkorukról, egyetemi tanulmányaikról és pályakezdésükről (Ernst Jenő esetén külföldi kapcsolatrendszeréről is) találunk iratokat. Pekár Mihály töredékesen fennmaradt hagyatéka vásárlások során két közgyűjteménybe került. A Budapest Főváros Levéltárában tárolt iratanyag³¹ tartalmazza a fennmaradt levelezés nagyobb részét. A levelezés az orvosi és társadalmi kapcsolatrendszer feltérképezésén túl különösen alkalmas a korszakban elterjedt protekciókérések vizsgálatára is.³² Császár Elemér hagyatékát a család őrizte, onnan került be a PTE Egyetemi Levéltárba. A hagyatéka legfontosabb részei azok a dokumentumok, melyek az ellene indított politikai indíttatású perek anyagához kapcsolódnak, emellett szabadalmaival kapcsolatos iratok és a külföldi kollégákkal való levelezése is megtalálható. A könyvtáros és irodalmár Várkonyi Nándor levelezése a Petőfi Irodalmi Múzeumban került elhelyezésre, erről részletesebb információk egyelőre nem érhetők el.³³

*Aprónyomtatványok*³⁴

Az egyetemi élet változatos jellegéhez kapcsolódóan sokféle, mai felhasználásukat tekintve inkább illusztrációs és muzeális célokat szolgáló iratok tartoznak ebbe a körbe. Az egyetemi és tudományos életet reprezentálják a különféle szakmai szervezetek meghívói. A hallgatóság politikai mozgalmainak emléke a bányászsztrájk támogatására született plakát, a szabadidő eltöltését illusztrálja a báli táncrend. A különféle képeslapok nemcsak az egyetem épületeit mutatják be, de sok esetben olyan életképeket örökítettek meg, amelyekről sem fotófelvétel, sem leírás nem maradt ránk.

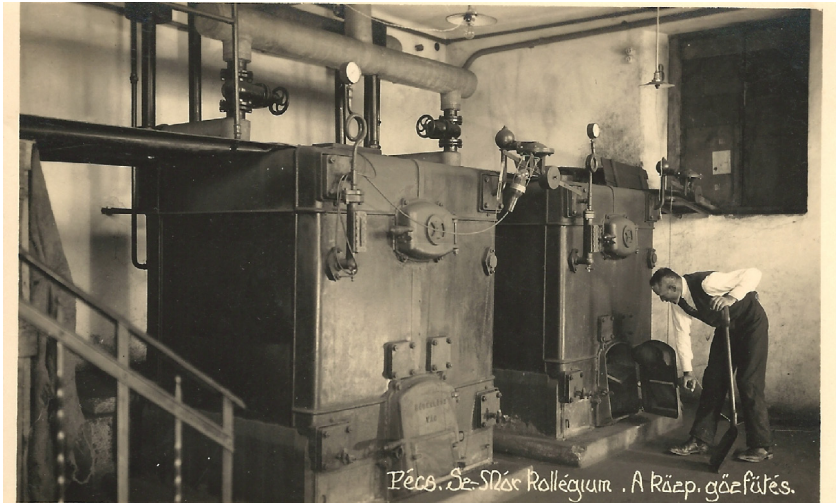
9. kép – A Turul Szövetség plakátja

31 BFL XIV. 170. Pekár Mihály orvosprofesszor, felsőházi tag magánlevelezése.

32 LENGVÁRI 2012.

33 <https://varkonyinandor.hu/varkonyi-hagyatek-1231512> [2023.12.23.]

34 PTE EL XV.1. Aprónyomtatványok.

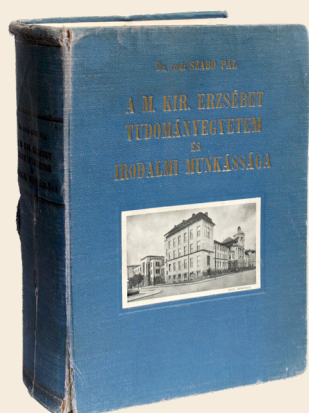
10. kép – Központi gőzfűtés a Szent Mór Kollégiumban

Egyetemi kiadványok, folyóiratok, diáklapok

Almanachok

A kiadványsorozat első kötete 1918-ban jelent meg Pozsonyban, melyben az 1914 és 1917 közötti három tanévről számoltak be, ezt az 1917/18-as tanév almanachja követte. A sorozat 1930-ban már Pécsen (az 1929/30-as tanévre vonatkozóan) jelent meg újra, miután az Egyetemi Tanács 1926 júniusában szükségesnek látta újraindítását, és a feladattal a tanrendkészítő bizottságot bízta meg. A köteteket az 1942/43-as tanévvel bezárólag folyamatosan kiadták.

Az összeállítások az egyetemre vonatkozó történeti visszatekintéseket tartalmaztak, a karok (azon belül a tanszékek és intézetek), valamint az egyetem egyéb szervezeti egységeinek leírását, a diákjóléti intézmények és kollégiumok adatait, az oktatók, a hallgatók és az egyetemi segédszemélyzet névsorát, sőt szakirodalmi munkásságát is. Felsorolták továbbá a rektorok, dékánok, az egyetemi tanács és a bizottságok tagjait is. Az almanachok olyan, más kiadványban, egy helyen nem hozzáférhető intézményi adatok forrásai, mint a hallgatók által elnyert ösztöndíjak vagy a professzorok tudományos pályafutásának mérföldkövei és kitüntetései, de megtudhatók utóbbiak egykori lakcímei is. A hallgatói statisztikák a diplomaszerezésen kívül a szigorlatok számáról is beszámoltak. Megtaláljuk az egyetemen működő egyesületek és bajtársi szövetségek leírását, de azt is, hova fordulhatott a hallgató betegsége esetén. Jól követhetők az adott tanév során lezajlott szervezeti és személyi változások, megismerhetők a fontosabb ünnepek, külföldi delegációk látogatásai. A kötetekben helyet kaptak továbbá az oktatók különféle kitüntetései, valamint az egyetemről távozó, illetve elhunyt professzorok méltatásai is. Az almanachok azonban nem csak adattárak voltak, hírt adtak az egyetem fejlesztési terveiről is: így az első pécsi kötetben például képeket közöltek a jogi kar tervezett épületszárnyának terveiről.

Szabó Pál: A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága

Az Egyetemi Könyvtár megbízásából Szabó Pál könyvtárőr 1931-ben kezdte el gyűjteni az oktatók és dolgozók tudományos munkáinak bibliográfiai adatait. A majd' tízéves, aprólékos gyűjtőmunka eredménye azonban túlmutatott a pusztán könyvészeti felsorolásokon. Az 1940-ben megjelent 900 oldalas kötet első fele az alapítástól kezdve tanévről tanévre haladva, krónika-szerűen mutatja be az egyetemi működés első 25 évét, melyet az egyes karok, tanszékek és a klinikák rövid története, statisztikai követnek. A második részben pedig az ETE több mint 360, szakmai munkakörben dolgozó egykori és jelenlegi munkatársának rövid életrajza, valamint tudományos írásainak bibliográfiai adatai kaptak helyet. Bár az Egyetemi Tanács többször támogatásáról biztosította a szerzőt, 1938-ban végül anyagi és szakmai indokokra hivatkozva nem támogatták a kötet megjelentetését, és megkísérelték Szabót lebeszélni a publikációról.³⁵ A szerző így végül saját költségén és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium támogatásával adta ki munkáját, amely kiváló kritikai és sajtóvisszhangot kapott.³⁶ A kötet máig elmaradhatatlan adatforrása és hivatkozási pontja minden olyan írásnak, amely az Erzsébet Tudományegyetem történetének valamely szeletét kívánja feldolgozni.

Tanrendek

11. kép – Az 1925/26. tanév második felére kiadott tanrend borítója

A tanrend az egyetem által minden félévben kiadott nyomtatvány, amely az előadásokkal és a tanulmányokkal kapcsolatos legfontosabb információkat tartalmazta a hallgatók számára. Egyetemtörténeti forrásként pontos képet ad az egyetem szervezeti felépítéséről, a meghirdetett előadásokról és a tanárok oktatói munkásságáról. Felépítése és tartalmának változása az egyetem történetében bekövetkező változásokat követte. Formája az 1925/26. tanév második félévére állandósult az egyetem szimbólumait megjelenítő borítóval és az alábbi bevezető sorokkal: „*A m. kir. Erzsébet Tudomány-Egyetem székhelye: Pécs. Itt van elhelyezve az egyetem jog- és államtudományi, orvostudományi, valamint bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi kara; evangélikus hit-tudományi kara Sopronban működik.*”³⁷

A tanrend új borítója az új székhelyen megtelepedő egyetem önreprezentációjának elemeit vonultatta fel. A felső kétharmadban félkör alakú koszorús keretben az egyetem

35 PTE EL VIII.101.b. 1047–1939/40. Dr. vitéz Szabó Pál műegyetemi alkönyvtáros a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága c. munkájának bemutatása.

36 Lásd például: Y 1940; GYULAI 1941.

37 TANREND 1925/26. második félév.

főépületének homlokzata látható. A koszorú tetején a Szent Korona foglal helyet. A koszorú bal oldalán a csőrében gyűrűt tartó holló Pozsonyra, illetve a Mátyás király által 1467-ben alapított *Academia Istropolitana*-ra utal. Jobb oldalon a csőrében patkót tartó sas fején Anjou-liliomot formáló koronával Nagy Lajos 1367-es pécsi egyetemalapítását idézi fel. A holló lábánál a pozsonyi vár, a sas lábánál a pécsi székesegyház látható. Ezek a szimbólumok az egyetem kettős kötődésének kifejeződéseként értelmezhetőek. A koszorú alsó részén az egyetem jelmondata olvasható: *Per aspera ad astra*, vagyis göröngyös úton a csillagokig. A címlap alsó egyharmadát kitevő keretben a tanrend címe és adott évfolyama szerepel.

A tanrendek felépítése állandó volt számos ismétlődő résszel, de az évek során több elemmel is bővült. Az *Általános tudnivalók* című fejezet tartalmazta a felvétellel, a beiratkozással és a tandíjakkal kapcsolatos tudnivalókat. A tanrendi rész az egyes karokra lebontva sorolta fel az adott félévben meghirdetett előadásokat: feltüntette az előadás címét, időpontját, helyszínét és az előadó nevét. Minden évben közölték a rektor és a prorektor, valamint a dékánok és prodékánok neveit is a fogadóóráik időpontjaival együtt. Az *Egyetemi intézetek és hivatalok* című rész az egyetem szervezeti felépítéséről adott képet. Felsorolta a hittudományi és jogi kari szemináriumokat, az orvoskari intézeteket és klinikákat, a bölcsészkarri intézeteket, az egyetemi hivatalokat és kollégiumokat, valamint az egyetemi templomot és könyvtárat, feltüntette az egyes egységek címét és telefonszámát, vezetőinek és munkatársainak nevét. A tanrendekben ezen kívül helyet kaptak az egyetemi bizottságok, a meghirdetett pályamunkák, a diákjóléti intézmények, az egyetem tanárainak név-, cím- és lakásjegyzéke, valamint a tanév rendjét ismertető egyetemi naptár is. A tanrendek több tartalmi eleme is visszaköszön az almanachokban, de míg az előbbieket a félév elején a hallgatók tájékoztatására jelentek meg, addig az almanachok az adott tanév végén egyfajta visszapillantásként láttak napvilágot.

Beszédek

Az *Erzsébet Tudományegyetem ... tanévi irataiból* elnevezéssel kiadott füzetekben döntően az egyetem életének legfontosabb nyilvános eseményein elhangzott díszbeszédek kerültek ki. Tanévenként általában három–négy füzet jelent meg, olykor akár három–ötvenes kérésessel. A kiadványok elnevezése az egyetem hivatalos nevének, valamint az adott tanév megjelölésének függvényében változott, így a legelső füzet *A pozsonyi magyar királyi Erzsébet Tudományegyetem 1914/15. tanévi irataiból* címet viselte, és Falcsik Dezső rektori hatáskörrel felruházott dékán 1914. október 3-i tanévnyitó beszédét, valamint az Erzsébet királyné emlékére tartott november 19-i közgyűlésen elhangzott szónoklatát tartalmazta. E publikációs gyakorlat a későbbi években is megmaradt: a füzetekben mindenkor helyet kaptak az új egyetemi vezetés beiktatásakor elhangzott tanévnyitó, valamint tanévzáró és Erzsébet-napi közgyűléseken elhangzott beszédek, ám ahogy az egyetem szervezetével a szónokok (a rektor mellett a prorektor, dékánok és prodékánok) és az események (épületátadások, emléktábla-avatók, megemlékezések, doktoravatások stb.) száma is nőtt, a füzetek is egyre terjedelmesebbek lettek. Már az 1916/17. tanévtől helyet kaptak benne a rektori tudományos székfoglalók is, a legelsőként publikált beszédben Kérészy Zoltán a jogtörténet mint önálló tudományos diszciplína feladatáról és jelentőségéről értekezett, de előadásként hangzott el először Weszely Ödön *Az egyetem eszméje és típusai* című írása is.³⁸

38 WESZELY 1933.

Rendkívülinek számított az 1914/15. tanév 2. füzeté, mely az ETE megnyitását a magyar, osztrák és német társegyetemeknek hírül adó többnyelvű értesítéseket, valamint az ezekre válaszul érkező több mint kéttucat dísztávirat szövegét adta közre, írásos bizonyítékát adva annak, hogy a működését alighogy megkezdő pozsonyi egyetemet az akadémiai közösség azonnal és örömmel magába fogadta.

Valamennyi egyetem jelentetett meg hasonló, az intézmény életének legjelentősebb díszbeszédeit tartalmazó kiadványokat és az irattári/levéltári iratanyagokban történő kutatásokat megelőzően e beszédek jelentették az egyetemtörténet egyik legfontosabb, nyilvánosan is elérhető forrástípusát. A tanévnyitó és -záró közgyűlések alkalmával ugyanis az újonnan beiktatott és a leköszönő rektorok is előszeretettel idézték fel az elmúlt év legjelentősebb eseményeit, legnagyobb (rendszerint sikerrel vett) nehézségeit, és vetítették előre az intézmény előtt álló kihívásokat. Az egyetemek hivatali dokumentumaiban elmélyedő kutatók idővel egyre komolyabb kritikával illették e szövegeket, azokból főként az önmagukat és intézményüket felmagasztaló egyetemi vezetők dicsekvését és becsvágját olvasva ki. A forrástípust az intézményi közelmúltról alkotott, öntörténeti narratívákat elemző reprezentáció-történeti kutatások fedezték fel ismét.³⁹

Az egyetemhez kötődő nyomda és kiadó

A *Danubia Könyvkiadó Rt.* 1922. november 20-án jött létre Pécssett az egyetemi oktatás háttérét képező tudományos és segédkönyvek kiadására. Kezdeményezője Thienemann Tivadar, a német nyelv és irodalom tanára volt. *Tudományos Gyűjtemény* nevű sorozatában egyetemi tanárok művei jelentek meg az oktatás igényeinek figyelembevételével. A kiadónak nem volt saját nyomdája, ezért a Dunántúl Nyomdával dolgoztatott, amely a terjesztést is intézte. 1931-ben az anyagi nehézségekkel küzdő kiadó telephelye az igazgatótanács átszervezésével Budapestre került. 1944-ig, 22 éves fennállása alatt mindegy 300 kötetet jelentetett meg.⁴⁰

A *Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt.* elődjét még Szepesy Ignác püspök alapította Lyceum Nyomda néven az 1830-as években. 1924 és 1931 között Dunántúl Egyetemi Nyomda, 1931 és 1948 között Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda néven működött először a Lyceum utca 4., majd 1938-tól a Perczel utca 2. szám alatt⁴¹. Az egyetemhez köthető oktatók számos műve látott itt napvilágot. Itt nyomtatták többek között a *Pannonia-könyvtár* sorozatot Halasy-Nagy József, Kerényi Károly és Prinz Gyula szerkesztésében. A könyveket a Széchenyi téren, az Egyetemi Könyvkereskedésben lehetett megvásárolni.

Folyóiratok

A *Minerva* című folyóirat 1922–1944 között jelent meg. Alapítója és szerkesztője Thienemann Tivadar irodalomtörténész volt. A folyóirat szerkesztőségének székhelye az egyetem központi épületében működött a Rákóczi út 80. szám alatt, a Thienemann vezette Német Intézetben. Kiadója a Minerva Társaság volt, és a Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomdában állították elő.⁴² A szellemtörténeti irányultságú folyóirat célja

³⁹ LANGEWIESCHE 2009.

⁴⁰ PL I. 159.

⁴¹ PL I. 184.

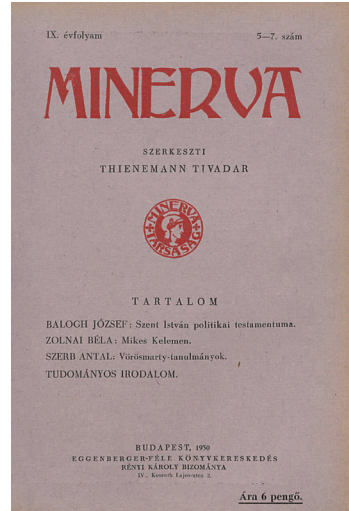
⁴² HUBER 1986. 7–19.

a fülszövegen olvasható: „*Minerva címen megjelenő magyar folyóirat a magyar szellemi élet történetével foglalkozó filozófiai és történelmi tanulmányokat tartalmaz. Beható vizsgálat alá veszi a magyar politika, irodalom, művészet és tudományosság történetének mindazon jelenségeit, melyekben a világfelfogások küzdelme, eszmék fejlődése megnyilvánul és a magyar történelem e különböző területeit összetartó közös szellemi tényezőket igyekszik minden irányban föltárni. E folyóirat a magyar történettudományok körében érvényt szerez Dilthey történetfilozófiájának, a mindjobban elsekélyesdő természettudományos-positivista és materialista történeftölgással szembehelyezkedő idealizmusnak.*”⁴³ A *Minervába* sokan írtak a pécsi egyetem bölcsészprofesszorai közül, többek között Halasy-Nagy József, Kornis Gyula, Tolnai Vilmos és Weszely Ödön. 1925-től a folyóirat mellett elindult a *Minerva-könyvtár* sorozat kiadása külön számozással. Thienemann 1934-ben átvette a budapesti egyetem német tanszékének vezetését, ekkortól az egyetem kapcsolata a *Minervával* megszűnt.⁴⁴

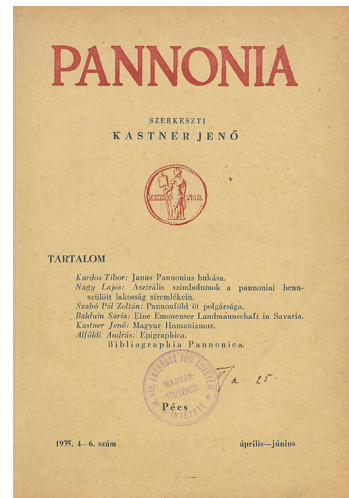
Thienemann 1934-es távozásával felmerült az igény egy új egyetemi folyóiratra, amely a Pannónia-kutatást állítja középpontba. A *Pannonia, a M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem évnegyedes folyóirata* 1935 és 1943 között jelent meg. A folyóirat 1935–1937 közötti első korszakában Koltay-Kastner Jenő és Kerényi Károly szerkesztése alatt az ókortudományi témájú tanulmányok domináltak. A második, 1938–1940 közötti korszakban Halasy-Nagy József vette át a szerkesztést, ekkor a tájegységhez kötődő irodalmi, filozófiai és szellemtörténeti kutatások kerültek a középpontba. A bölcsészkar távozása után, 1940-től a lapban már főként természettudományos ismeretterjesztő írások jelentek meg Gorka Sándor szerkesztésében.⁴⁵

A lap 1939-ben így fogalmazta meg célkitűzését: „*Pécs városával és egyetemével szorosabbra kívánjuk fűzni a szálakat, amelyek bennünket eddig is összekötöttek. (...) Cikkeink mintegy közvetítők akarnak lenni a tudomány emberei és a művelt közönség között. A Pannónia nem szakfolyóirat, amely csak valamely szaktudomány területére szorítkozik, ennél fogva közönségét sem csupán a szaktudósok körében keresi. Felöleli mindazokat a tudományokat, amelyek az egyetem keretében otthont találtak, de a kutatás eredményeit közérthető nyelven, élvezetes formában tárja az olvasó elé.*”⁴⁶

A *Pannoniában* megjelent 140 tanulmány közül 30 sorolható a Pannónia-kutatás körébe, 70 foglalkozik nyelvészeti, irodalomtudományi, történelmi és művelődéstörténeti

12. kép – A *Minerva* címlapja

13. kép – A *Pannonia* folyóirat címlapja

43 *Minerva* (1923): 6–10. 215.

44 HUBER 1979.

45 SURJÁN 1992. 244.; HUBER 1979. 322–329.

46 Pro Domo. *Pannonia* 5. (1939): 1. 3.

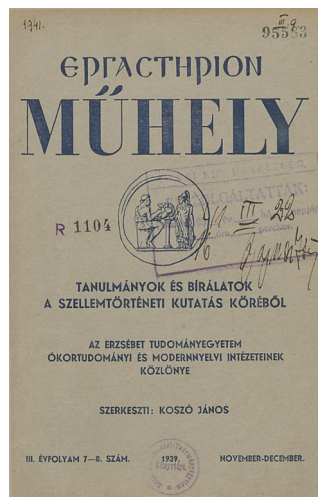
témával, 40 pedig orvosi, jogi és közgazdaságtudományi kérdéseket tárgyal. A folyóirathoz tartozott a mintegy 80 kötetes *Pannonia Könyvtár* című sorozat is, amelyben a jelentősebb tanulmányok jelentek meg különlenyomatként. A folyóirat 1943 végén, Gorka Sándor halála után nem jelent meg többet, de megszűnése elsősorban a pécsi bölcsészkar bezárására vezethető vissza.⁴⁷

A *Műhely* című folyóiratot Koszó János, a Német Intézet igazgatója hozta létre 1937-ben, és kezdetben közösen szerkesztette Kerényi Károllyal, az Ókortudományi Intézet igazgatójával. A görög *Ergasterion* név a második számtól szerepel a *Műhely* cím felett, amely az ókori görög műhelyek elnevezése volt. Az alcím a folyóirat szellemtörténeti irányultságáról árulkodik: *Tanulmányok és bírálatok a szellemtörténeti kutatások köréből*. Ez 1939-ben kiegészült egy második alcímmel: *Az Erzsébet Tudományegyetem Ókortudományi és Modern Nyelvi Intézeteinek Közlönye*.⁴⁸

A címlapon közölt embléma a szerkesztő leírása szerint „Pallas Athéné és Héphaistos mestert ábrázolja közös műhely munkában: sisakot készítenek. Alkotó szellemiségük istennőjét az athéniak ebben az aspektusában Athéna Héphaista néven tisztelték. Szoborcsoport is ábrázolta őt így. Ennek a képét kölcsönöztük Thyateira kisázsiai város egy érméről.”⁴⁹

A folyóirat előtörténetéhez hozzátartozik, hogy 1924 és 1934 között Kerényi és Koszó együtt szerkesztették a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottságának lapját, az *Egyetemes Philológiai Közönyt*. Mindketten 1934-ben kerültek Pécsre, és ebben az évben kerültek ki a *Közöny* szerkesztőségéből azzal az indokkal, hogy annak tagjai vidéki egyetemen működő tanárok nem lehetnek.⁵⁰ Az eset hátterében valójában Kerényi és a szerkesztőség szakmai vitája állt.⁵¹ A *Minerva* után a Német Intézet ezzel egy újabb szellemtörténeti irányultságú folyóirat szerkesztőségének központja lett. A pécsi bölcsészkar bezárása után Koszó a kiadást Kolozsváron is folytatta, de a lap ott már ritkábban jelent meg, 1943-ban pedig megszűnt.

Az egyetem bölcsészkar disszertáció-sorozatát Thienemann Tivadar indította el bölcsészkar dékánként 1926-ban *Specimina Dissertationum Facultatis Philosophicae Regiae Hungaricae Universitatis Elisabethinae Quinqueecclesiensis* címmel. A sorozatban a bölcsészkar disszertációkon kívül a társkarok dolgozatai is helyet kaptak, így a humán témájú dolgozatok mellett természettudományos művek is megjelentek benne.⁵² A sorozatcím alatt külön számozással egy sorozatalcímbe tüntették fel a kibocsájtó intézet nevét, amely lehetett a Filozófiai vagy akár a Kémiai Intézet is. A disszertációkat a Dunántúli Egyetemi Könyvnyomda Részvénytársaság nyomtatta. A nyomdaköltség általában a

14. kép – A *Műhely* folyóirat címlapja

47 HUBER 1979. 322–329.

48 SURJÁN 1992. 227–228.

49 *Műhely* 1. (1937):2. 104.

50 KERÉNYI 1937. 59.

51 RAVASZ VII. 29–33.

52 HUBER 1986. 9.

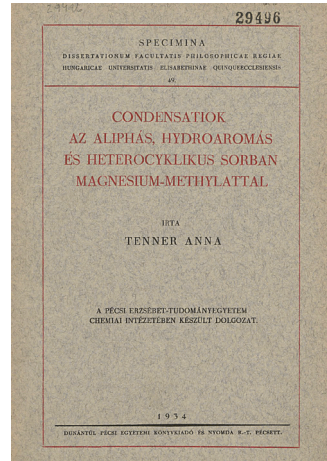
szerzőt terhelte, a füzetekből 100 példányt kellett a karhoz leadni.⁵³ A megjelent értekezéseket az egyetemen folyó tudományos munka lenyomatainak tekinthetjük, amelyekből képet kaphatunk az egyetemen uralkodó korabeli szellemi irányzatokról, valamint az oktatás és a kutatás minőségéről. A sorozat utolsó ismert darabja a 217-es sorszámot viseli, és már a pécsi bölcsészkar megszüntetése után jelent meg 1941-ben a győri Baross Nyomdában.

A *Kisebbségi Körlevél*, ahogyan arról az alcím is árulkodik, *A Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet Közleményeinek* adott fórumot. Az 1937 és 1947 között megjelent folyóirat felelős szerkesztője 1937-től Faluhelyi Ferenc, a Jog- és Államtudományi Kar Nemzetközi Jogi Intézetének vezetője, a Kisebbségi Intézet alapítója volt. A szerkesztői feladatokat Bédi Imre látta el. Faluhelyi halála után 1945-től Abay Gyula vitte tovább a lapot az 1947-es megszűnésig.⁵⁴ A folyóirat szerkesztésében kezdettől fogva részt vettek a Kisebbségi Intézet munkájába bekapcsolódó hallgatók is, ami a kisebbségi kérdések kutatásán túl a jogi szakemberképzést is segítette. Maga a folyóirat az alábbiakban fogalmazta meg célkitűzéseit: „Körleveleinkben az egyes aktuális kérdéseket vázaltszerűen kívánjuk bemutatni, rendszeres szemlét adunk a kisebbségi kérdést érdeklő eseményekről, ismertetjük a kisebbségi kérdéssel foglalkozó fontosabb könyveket és beszámolunk az Intézetünk munkásságáról.”⁵⁵ Az intézethez kötődő nagyobb terjedelmű írások *A pécsi M. Kir. Erzsébet-Tudományegyetem Kisebbségi Intézetének kiadványai* című sorozatban jelentek meg.

Szintén az intézet munkájához kapcsolódik a *Kisebbségi Értesítő. Nemzetiségi Sajtószemle* című periodika, amely 1944. január 15. és 1944. november 4. között jelent meg. Felelős szerkesztője Faluhelyi Ferenc, szerkesztője Bédi Imre volt. A beköszönő írásból kiderül, hogy a *Kisebbségi Körlevél*hez képest ez a periodika kifejezetten sajtószemle kívánt lenni, amely a Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézetbe járó folyóiratok és újságok releváns cikkeit szemlézi. A rövid életű lap kézirat gyanánt kéthetente jelent meg.⁵⁶

Diáklapok

A *Maurinum*, *A Pécsi Egyetemi Szent Mór-kollégium Ifjúsági Lapja* 1934 és 1939 között jelent meg a Szent Mór Kollégium hallgatóinak szerkesztésében. A fejlécen 1937-től olvasható új alcím a lap szellemiségét jelöli: *A maurinista egyetemi ifjúság katolikus értelmiségi fo-*

15. kép – Az egyetem disszertáció-sorozata

16. kép – A *Kisebbségi Körlevél* címlapja

53 HORVÁTH 1986. 310.

54 SURJÁN 1992. 175.

55 *Kisebbségi Körlevél* 1. (1937):1. 2.

56 SURJÁN 1992. 174–175.; *Kisebbségi Értesítő. Nemzetiségi Sajtószemle* 1. (1944): 1. 1.

lyóirata. A hallgatói lapban komolyabb tanulmányok, esszék, irodalmi művek, kollégiumi hírek, sporteseményekről írt beszámolók és egyetemi tanárok írásai is szerepeltek. Vargha Damján, a kollégium igazgatója az egyetem, a szülők és a kollégiumi ifjúság kapcsolatának erősítése miatt támogatta a lapot, amelynek időnként ő maga is szerzője volt. Az egyes számok 16–20 oldalasak voltak, évente öt–hat alkalommal jelentek meg. A borító a kollégisták épített környezetét és szellemi közegét szimbolizálja: a Maurinum felirat alatt középen a székesegyház, bal oldalon a Maurinum épülete, jobb oldalon a Rákóczi úti főépület látható, a háttérben pedig a Misina a Kiss József-kilátóval.

A *Maurinum* humoros ellenpárjaként jelent meg a *Móric*, később *Móricka* című lap először alkalmanként 1929-ben, majd rendszeresen 1934 és 1939 között. Alcíme: *Friss Mór–Hu–Mor*. A fejlécen a „*Világszerte rettegett sajtóorgánum*” megjelölés szerepelt. Általában a *Maurinum*mal egybefűzve adták ki, és a kollégisták humoros írásai szerepeltek benne.⁵⁷

A *Pécsi Jogász* szintén diáklapként jelent meg 1935 és 1938 között. Alcíme először *Jogászfűzési röpirat* volt, majd 1936-tól *Társadalmi és tudományos jogász ifjúsági szemlére* változott.⁵⁸ A szerkesztőség és a kiadóhivatal a jogi kar épületében működött. A kiadásért kezdetben Somogyi Ferenc tanársegéd felelt, 1938-tól pedig a Werbőczy Bajtársi Egyesület adta ki. A nyomdai munkálatokat a Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 1936-tól pedig a Haladás Nyomda Részvénytársaság végezte. Rovatai a követ-

17. kép – A *Maurinum* címlapja

18. kép – A *Pécsi Jogász* diáklap akvarelltechnikával készített plakátja

⁵⁷ SCHMELCZER-POHÁNKA 2016. 185–197.

⁵⁸ SURJÁN 1992. 274.

kezőek voltak: *Tanulmányok, Hírek, Könyvszemle, Szemináriumi élet, Rejtvények, Távirat, Jogász élcek, Egyesületi hírek, Szerkesztői üzenetek.*⁵⁹

A diáklaphoz 1936-ban Lőrincz Zoltán akvarelltechnikával készített egy plakátot, amelyen a jogi kar épülete látható a *Per Aspera ad Astra* jelmondat alatt. Az épület körüli szalag a bal oldalon nemzeti színű, a jobb oldalon Pécs város színeit jeleníti meg. A két oldalon látható embléma a mérleggel és a paragrafusjellel a jogászi hivatásra utal. A plakát alsó részén Csorba Győző joghallgatóként írt indulószerű verse olvasható, melyet a *Pécsi Jogász* 1936. évi 6. száma is közölt:

„*Harcot, nevel, tanít, oktat,*

Üdít, vidít, szórakoztat,

Kár itt minden okoskodás:

*Legjobb lap a Pécsi Jogász!*⁶⁰

Visszaemlékezések, interjúk, szépirodalmi művek

A jelen alfejezetben tárgyalt munkák közös vonása, hogy mind a 20. század második felében keletkezett, alapvetően más politikai-társadalmi viszonyok között, mint az Erzsébet Tudományegyetem időszaka. Ennek megfelelően rengeteg önreflexiót tartalmaznak, felhasználásuk csak erős forráskritikával lehetséges. Ezzel együtt számtalan olyan folyamatra térnek ki vagy olyan történéseket mesélnek el, melyek más forrásokból nem megismerhetők, előadásmódjuk pedig a nem szakember számára is plasztikus képet fest a felsőoktatásnak erről az időszakáról. A legkorábbi, már a pozsonyi időszakról is beszámoló Thienemann Tivadar visszaemlékezése,⁶¹ aki 1918-tól 1934-ig volt az egyetem bölcsészkarának professzora. Nemcsak az egyetem pécsi elhelyezésének egyes mozzanatairól, de tudományszervezői, kiadói tevékenységéről, sőt a többi kar professzoraihoz fűződő kapcsolatairól is olvashatunk munkájában. Magánéletének eseményeit és saját személyén keresztül az egyetem kapcsolatrendszerét is megismerhetjük a poszthumusz megjelent könyvéből. Az egyetem és városa meglehetősen negatív színben tűnik fel az első pécsi rektor, Halasy-Nagy József memoárjának⁶² lapjain. A rövid szöveg elsősorban a város és egyetem viszonyának elnagyolt és frázisokra épülő kritikáját adja, szembeállítva következő munkahelye, a szegedi egyetem helyzetével. Egyetemi vezető tollából itt olvashatunk a legbővebben a felvételi keretszámokról, a numerus claususról és az antiszemita diákmegmozdulásokról is. Arató Jenő, a Pécsi Királyi Törvényszék, majd az ítélőtábla bírójának visszaemlékezéseiben⁶³ a joglíceum világháború előtti működéséről, az egyetemet befogadó Pécs mindennapjairól és az Emericana működéséről olvashatunk, melynek egyik dominusa volt.⁶⁴

⁵⁹ SCHMELCZER-POHÁNKA 2016. 198–206.

⁶⁰ *Pécsi Jogász* 2. (1936):6. 67.

⁶¹ THIENEMANN 2010.

⁶² HALASY-NAGY 1999. 226–232.

⁶³ ARATÓ 2007.

⁶⁴ MÁRFI 2008; MÁRFI 2010.

1939-től volt a jogi karon a római jog tanára és a tanszék vezetője Óriás Nándor, akinek memoárjában⁶⁵ részletes leírást kapunk Pécsre kerüléséről és 1955-ös elbocsátásáról is. Bemutatja közvetlen kollégáit, a kar működését, az oktatás és kutatás lehetőségeit, külföldi tanulmányútjait is. Óriás 1941-től lett az egyetem keszthelyi diáküdülőjének igazgatója, erről a megbízásáról is beszámol, illetve ő volt 1944 novemberében a kar dékánja, így rá hárult a feladat, hogy a szovjet bevonulás után megszervezze az „átjáróháznak” tűnő jogi kari épület őrzését, az értékek megóvását. A leghosszabb, részletes, de természetesen szubjektív leírást a bölcsészkar és az egyetemi könyvtár helyzetéről, az irodalmi élet szervezéséről, valamint általában az egyetem és Pécs kapcsolatáról Várkonyi Nándor visszaemlékezéséből⁶⁶ kapjuk, melyben – Halasy-Nagy elnagyolt leírásától eltérően – higgadt, a problémákat és erényeket is gazdagon számba vevő elemzéseket olvashatunk. Munkája a könyvtártörténetnek is fontos forrása: részletesen beszámol arról, milyen gyűjteményekkel gazdagodott az egyetemi bibliotéka, valamint, hogy könyvtárosként milyen fontosabb feladatokat végzett el. A bölcsészkar tekintetében Thienemannhoz fűződő viharos viszonya, óraadásának története fontos, de megismerjük, miként alakult ki a különféle köteteket katalogizálva és olvasva az a művelődéstörténeti érdeklődés, mely később több kéziratának megszületéséhez vezetett. Irodalomtörténeti szempontból igen jelentős az akkor fiatal író-költőnemzedék két kiemelkedő tagjához, Kodolányi Jánoshoz és Weöres Sándorhoz fűződő kapcsolatának részletes leírása. Első értő felfedezőjükként Várkonyi kapcsolta be őket a magyar irodalmi életbe, ezen kívül szerkesztői tevékenysége során több irodalmár pályájának kezdetén is bábáskodott.

Szerencsés módon hallgatói szemszögből is megismerhetjük az egyetemi életet. A Csorba Győzővel készült beszélgetésekből⁶⁷ a diákéletéről, az oktatás és a vizsgáztatás minőségéről is – sokszor lehangoló – képet kapunk. A későbbi könyvtáros és költő 1935–1939 között volt a jogi kar hallgatója. Beszámol Várkonyi Nándorral és Weöres Sándorral közös irodalmi tevékenységeiről is. Utóbbi az egyik fő témája – saját történetének keretein belül – Tatay Sándor munkájának⁶⁸ is. A formai szempontból önéletrajzi regényben életszerűen jelennek meg a diákélet mindennapi történései, az albréleti élet, a nélkülözések, az ünnepi napok lakomái vagy a pécsi irodalmi élet és a folyóirat-alapítások története.⁶⁹

65 ÓRIÁS 2006.

66 VÁRKONYI 2004.

67 CSORBA 1991. 39–86.

68 TATAY 1977.

69 A kört Weöres Sándor visszaemlékezése teszi teljessé, de filmen: <https://www.youtube.com/watch?v=E7xLcr6nyS8> [2023.12.23.]

The Written Sources of the History of the Elisabeth University

by István Lengvári, Martin Méreg and Petra Polyák

The records of the Elisabeth University's stay in Bratislava, then in Budapest and later in Pécs, are the primary sources of the history of the institution. They can also be effectively used by many other researchers in the fields of political, social, intellectual and educational history. The documents are not only important as relics but they also play an important role in shaping the identity of the university. Many of these documents are kept and can be researched in the University Archives of the University of Pécs.

Among the principal documents of the university as an institution, there are the minutes of the governing body: they are not only the most important repositories of organisational changes, infrastructure and personnel decisions, but also of the major university policy decisions. The records of the central administration, the faculties, the Quaestura, the clinics, the library and other units are a rich source of everyday university life. The richness of the student records makes them an important basis for social history research.

The private papers, mostly bequests of professors, are a significant source of academic contacts and public life. The small prints (invitations, posters, etc.) represent academic and scientific life.

The memoirs, interviews and works of fiction - although they can be used with strong source criticism - cover countless processes or events that cannot be found elsewhere, and their presentation gives even the non-specialist a vivid picture of this period of higher education.

Several journals and publication series were linked to the University of Pécs, and they provided an insight into the academic work of the individual faculties. At that time, the journals tended to be centred around an important teacher. *Minerva* was edited by Tivadar Thienemann, *Pannónia* by Jenő Koltay-Kastner and later József Halasy-Nagy, *Műhely* (Workshop) by János Koszó and *Kisebbségi Körlevél* (Minority Newsletter) by Ferenc Faluhelyi. Students published their academic work in the *Specimina* dissertation series, and their writings on student life were published in various student magazines.